

finanční moci i místy s největším výskytem bezdomovců na svých příslušných kontinentech. V londýnské City sedí ve svých mrakodrapech z reflexního skla dealeri a horečně přesunují po světě marky, dolary, jeny a franky v denní hodnotě téměř trilionu liber. Je to velmi dobře placená hazardní hra ‚kdo s koho‘, přitom méně než pět procent těchto peněz je spojeno se světovým obchodem či jakoukoliv jinou skutečnou ekonomickou aktivitou. Jen pár kroků od těchto hnízd hazardních hráčů se v průjezdech choulí bezdomovci, žebrají o drobné, aby měli co jíst, a přispívají k rostoucí kastě ‚nedotknutelných‘, stejně v Londýně jako v Mexico City. Navlas stejný kontrast panuje v New Yorku. Stačí, když se z Wall Street projdete do Bowery na Manhattanu.“

O druhém důsledku spekulativní činnosti bank jsem psala v minulé kapitole: V situaci, kdy hlavním zdrojem příjmů bank se stávají spekulace a úvěry a kdy bohatší klienti dávno přešli na internetové či telefonické bankovníctví, zavírají banky své pobočky, alespoň ve Spojeném království, jednu za druhou. Jako důvod uvádějí vysoké mzdové náklady a nájmy poboček. Jak jsem poznala na vlastní kůži, dělají navíc velké drahoty, když jejich pobočku přece jen objevíte a chcete si u nich účet otevřít. Banky jsou velmi mocnými hráči nejen na světových finančních trzích, ale i v každodenním životě v Británii, kde se kreditní karta stala větší nezbytností než u nás stranická knížka za minulého režimu. Kreditní karty vůbec jsou zvláštním fenoménem, který by si zasloužil podrobné studium. Komu vlastně nejvíc prospívají? Určitě ne prodejčům, kteří nejen že si museli pořídit drahé čtecí zařízení, ale z každého bezhotovostního prodeje jsou povinni platit mocným finančním sdružením desátek.

Opravdu se při bližším ohledání zdá, že v peněžním systému a v komerčních bankách, které ho udržují v chodu a profitují z něj, je cosi prapodivného, ba zlověstného. Jeho kritika z řad přemýšlivých finančních ‚disidentů‘ sílí. Přitom s bankami se již i u nás volky nevolky zapletla většina občanů, i když možná dosud ne do té míry jako třeba ve Velké Británii. Je možné se z těchto peněžních sítí nějak vyplést, a přitom si stále uchovat možnost úvěrů, úspor, běžných plateb? Existují etické a demokratické peněžní instituce? K této otázce se budu vracet v příštích kapitolách.

Půjčování peněz bez úroku: sen, či skutečnost?

Podle neoklasické ekonomické teorie je úrok něco naprosto normálního. Pokud mám peníze, mohu se rozhodnout, že odložím užitek z nich plynoucí a nabídnu je na trhu s penězi, pokud mi za ně někdo nabídne dosti vysokou cenu. Peníze jsou zboží jako každé jiné, a když je někomu dočasně poskytnu k užívání, mám nárok na finanční odměnu. Peníze mají svou cenu. Té ceně se říká úrok. Je to prosté.

Ale – je to opravdu tak prosté? Bible i středověká teologie úrok odmítá či alespoň problematizuje. Také muslimové považují úrok za nemorální a mnoho dalších kritiků v jeho všudypřítomnosti vidí důležitou příčinu nestability ekonomiky, prudkého nárůstu peněžní zásoby a přesunu ekonomické moci na obtížně kontrolovatelné nadnárodní společnosti – komerční banky. Bohatí lidé i země v tomto systému dále bohatnou, chudí naopak chudnou.

Praktická alternativa?

„Ekonomika založená na úrokových mírách zvyšuje nezaměstnanost, inflaci a ekologickou destrukci,“ řekl v nedávném rozhovoru Oscar Kjellberg, ředitel švédské banky JAK. „Každé zvýšení úrokových měr znamená, že firmy musejí najít peníze, aby mohly splácet vyšší úrok. Aby tomuto finančnímu tlaku čelily, musejí buď snížit mzdové náklady, což vede k nezaměstnanosti, anebo zvýšit ceny, a to znamená inflaci. Anebo se musejí snažit navýšit produkci, jinými slovy zvýšit tlak na přírodní zdroje.“

Zatímco většina kritiků o problémech úroků jen mluví, Oscar Kjellberg řídí instituci, která již téměř čtyřicet let k úročeným úvěrům nabízí praktickou alternativu. Švédská banka JAK Medlemsbank má přes dvacet tisíc střadatelů a vklady v hodnotě zhruba 50 milionů eur. Jejím hlavním posláním je půjčování peněz – bez úroku.

Jak je to ale možné? Banky přece žijí z rozdílu mezi úrokem vypláceným střadatelům a úrokem inkasovaným od klientů, kterým poskytly úvěr. Jak jsme si řekli výše, jsou to firmy jako každé jiné, a bez uvedeného zisku by tedy dle teorie nemohly existovat. Není to s tou bankou JAK nějaká kachna, asi tak věrohodná jako nedávná zpráva v Blesku o indickém poustevníkovi, který již šedesát osm let nepozřel jídlo ani pití, a přece žije?

Šedivá je teorie, zelený strom života

K fakírovi se vyjádřit nemohu, ale bájná švédská banka skutečně žije, a dokonce vzkvétá. Zprávy mně známých, očitých svědků hovoří jasně: mezi švédskými jezery Vänern a Vättern leží městečko Skövde, v něm stojí úřad a z něj řídí Oscar Kjellberg a dvacítko zaměstnanců banku JAK s klienty roztroušenými po celé zemi. A oni to

vlastně nejsou ani tak klienti, jako spíše členové.¹⁾ Podobně jako jiní ekonomičtí alternativci na Západě, nedotčení reálným socialismem století dvacátého a navazující přímo na kooperativní socialismus století devatenáctého, jsou tito klienti banky JAK zároveň – družstevníky. Jinými slovy: JAK Medlemsbank je družstvo plně vlastněné svými členy. Na rozdíl od jiných bank, které jsou většinou akciové společnosti, často vlastněné ještě dalšími akciovými společnostmi a v každém případě kontrolované těmi, kdo v nich mají největší finanční podíl, vychází řízení této banky z demokratického principu „jeden člen – jeden hlas“.

Členové nejen že banku de facto vlastní a nepřímo se podílejí na jejím řízení; každý z nich navíc při přijetí za člena zaplatí malý členský podíl, každoročně platí členské příspěvky a – co je asi nejpozoruhodnější – stovky členů se dobrovolně podílejí na osvětové činnosti banky. Pracují ve čtyřiaadvaceti regionálních centrech, vydávají bankovní čtvrtletník, pořádají výstavy, organizují studijní skupiny a všemožně se snaží přispívat k druhému velkému cíli švédské banky JAK – k reformě ekonomického systému, který vnímají jako trvale neudržitelný.

Nadšení členové, z nichž část je ochotna pro banku pracovat zadarmo – zde máme asi jeden z faktorů, který umožňuje bance JAK přežít navzdory šedivé ekonomické teorii. Druhý faktor s tím prvním souvisí – tito lidé jsou natolik motivováni, že bance svěřují své peníze, a to i na termínované vklady, aniž by vyžadovali úrok...

Nepraktičtí idealisté?

Ačkoliv více než dvacet tisíc členů JAK Medlemsbank nespňuje představu konvenčních ekonomů o tom, že každý, kdo půjčuje své peníze, bude za ně vyžadovat peníze další, nejsou to tak nepraktičtí idealisté, jak by se mohlo zdát. Oni totiž za své úspory namísto úroků dostávají bodíky, které jim umožní – po minimálním spořicí období šesti měsíců – požádat banku o tzv. základní půjčku. Její výše závisí na bodech, které jim banka přiznala, a ty opět závisejí na množství peněz, které měli v bance uložené, a na době, po kterou peníze v bance byly. Přesněji: výše „naspouřených“ bodíků se rovná množství uspořených peněz, vynásobenému množstvím měsíců, po které úspory v bankovní kase spočívaly. (To všechno se ještě vynásobí faktorem mezi nulou a jedničkou, který zohledňuje termínovanost vkladu – ten však pro jednoduchost nechme stranou.) Žádat o základní půjčku může každý, kdo absolvoval minimální spořicí období, a sám může rozhodnout, kolik peněz si půjčí a na jak dlouho – samozřejmě, pokud mu na to stačí body. Příklad: pokud jste si během roku uspořili dvacet tisíc, můžete si buď vypůjčit dvacet tisíc a splatit je během nejbližšího roku, nebo si můžete vypůjčit deset tisíc a splácet je dva roky. Zároveň si můžete také vybrat svých již naspouřených dvacet tisíc. Kromě toho můžete v této fázi požádat i o dodatkovou půjčku, jejíž výše bude záviset jednak na vašich dosavadních bodících (tj. na tom, jak dlouho jste členem, jak

1) V této kapitole jsem čerpala z internetových zdrojů, z ústních informací Richarda Douthwaitea a z článku Ana Carrie (2004) *A practical look at interest-free banking, který vyšel ve sborníku irské organizace Feasta (Douthwaite, R. ed.: Growth, the celtic cancer, dostupné na <http://www.feasta.org/documents/review2/index.htm>). Viz též stránky banky JAK: <http://www.jak.se>.*

dlouho již u banky spoříte a kolik máte uspořeno) a jednak na aktuální situaci: pokud má banka nadbytek vkladů a málo úvěrů, nabídne vám úvěr vyšší, v období, kdy podíl úvěrů oproti vkladům vzrostl, bude nabízený úvěr nižší. Dodatečné bodíky, potřebné pro tuto další půjčku (která může být i dost vysoká), si ale musíte během jejího splácení „vysloužit“. Banka vám spočítá, kolik bodů přesně potřebujete, a vy si budete během splácení dluhu povinně spořit dohodnutou částku. V den, kdy bude úvěr splacen, budete mít splněny i body – a k tomu slušnou částku vlastních peněz v bance.

Možná vám to připadá trochu abstraktní, teoretické, složité? Banka uvádí konkrétní příklad člověka, který si vzal úvěr u banky JAK, aby unikl tíživé hypotéce:

Tento muž původně v roce 1989 získal hypotéku od komerční banky ve výši 22 tisíc švédských korun s dobou splatnosti 30 let a s proměnlivou úrokovou sazbou. Hypotéku začal splácet čtvrtletní sumou zhruba 800 korun, ale po čtyřech letech, v roce 1993, kdy již bance uhradil 13 476 korun, se ukázalo, že dluh se mu snížil o pouhých 300 korun. Zbytek, celkem 98 % uhrazené částky, šlo na platbu úroků. Ty totiž zrovna v té době extrémně stouply. Vzhledem k tomu, že byl od roku 1991 členem banky JAK, za posledních 18 měsíců měl na kontě v průměru částku 5030 korun a sehnal si dva ručitele, obdržel v roce 1993 od JAK půjčku ve výši 24 636 švédských korun. Z toho 2636 tvořily poplatky za půjčku, takže čistá půjčka činila 22 000. Mohl tak splatit původní dluh komerční bance. Začal splácet dluh bance JAK (513 korun čtvrtletně) a zároveň zahájil rozhodnuté (povinné) čtvrtletní spoření ve výši 488 korun. V roce 2005, za dvanáct a čtvrt roku, si mohl ze svého konta vyzvednout 23 424 švédských korun.

Není třeba být bankovním odborníkem, a dokonce ani příliš dobrým počtářem, aby člověk vyušil, která varianta byla pro dotyčného příznivější. Ostatně i v současnosti je nejběžnější důvod úvěru u JAK Medlemsbank snaha splatit s jeho pomocí půjčku, nejčastěji hypotéku, poskytnutou komerční bankou.

Bílá vrána

Švédská bezúročná banka takto zcela konkrétně pomáhá lidem vyběhnout z chudoby, do které je uvrhl konvenční bankovní systém, tak dobře popsany v ekonomických učebnicích a považovaný za normu. Banka JAK se normám vymyká. Plní tak odkaz dánského zakladatele alternativního ekonomického hnutí JAK (zkratka slov „jord, arbeide, kapital“ – půda, práce, kapitál) Kristiana Engelbrechta Kristiansena, který byl v dětství svědkem nezasloužené chudoby svých rodičů, pracujících do úmoru na poli, aby splatili bance úvěr.

Z hlediska peněžního systému je banka JAK také bílou vránou. Půjčuje již existující peníze a nepřispívá k tvorbě peněz nových, k narůstání peněžní zásoby, a tedy k nepříznivým důsledkům, které jsou s tím spojené, jak jsme o nich hovořili v předchozí kapitole.

V hlubším pohledu funguje tato banka na základě staronového principu: svépomocí spojené se vzájemnou pomocí. Zisk nepotřebuje, protože nemá akcionáře, kteří by do ní investovali peníze a nyní by vyžadovali úrok. Namísto toho je spolkem těch, kteří mají peníze nazbyt, a těch, kdo peníze potřebují. Ti, kdo mají peníze nazbyt, vědí, že dříve nebo později budou sami potřebovat úvěr, a jsou proto ochotni dát své peníze ostatním k dispozici bez úroku proto, aby si mohli sami peníze bezúročně půjčit. Body za spoření,

kteří k půjčce opravňují, jsou přenosné, a členové je tak mohou dát k dispozici třeba svým dětem. (Banka zdůrazňuje, že darování bodů mezi členy je v pořádku, prodej bodů je však v rozporu s jejími principy.)

Ačkoliv banka nepotřebuje zisky, kterými by krmila akcionáře, potřebuje příjmy, z nichž by platila zaměstnance, nájem a další režii. Příjmy získává banka JAK především z poplatků, které platí členové splácející úvěr. Poplatky se vypočítávají tak, aby hradily provozní náklady banky, a činí okolo 3 % půjčené částky. Je tu tedy přece jakýsi „úrok“, byť mnohem nižší než u bank ostatních. Navíc každý, kdo obdrží půjčku, musí hned na začátku složit na konto částku odpovídající 6 % vypůjčené sumy. Těchto 6 % slouží jako jakési pojištění vkladu, záruka pro případ, že některý vklad splacen nebude. Naprostá většina vkladů však splacena je jak díky motivaci členů, tak i proto, že na větší půjčky banka zatím požaduje různé formy záruky či ručitele. V tomto směru je tedy docela konvenční.

Muslimský vzor

Banka JAK se vyvíjí a vymýšlí nové přístupy. Nedávno se rozhodla, že bude podporovat lokální ekonomiku. Nejzajímavější projekt, který takto podpořila, pomůže drobným rolníkům na ostrovech severně od Göteborgu. Jde o malá jatka s vysokými ekologickými a etickými standardy, která na svůj rozjezd obtížně získávala půjčku od konvenčních bank. Členové JAK, kteří chtěli jatkům pomoci, převedli své bodíky za uspořené peníze na účet jatek, aby si mohla u banky vzít (bezúročný) úvěr – de facto jim tedy prostřednictvím banky půjčili své peníze. Mezi členy, kteří jatka takto podpořili, byli i místní drobní zemědělci, pro které jatka znamenají šanci chovat dobytek tradičním způsobem na obecních pastvinách.

V budoucnosti by banka také ráda přešla na financování projektů podle muslimského vzoru: banka vloží prostředky do podnikatelského záměru, a pokud nový podnik uspěje, bude se banka podílet na zisku v předem dohodnutém poměru. Pokud ale firma zkrachuje, banka nebude požadovat splácení úvěru – bude se tedy podílet i na ztrátách, jak je prý zvykem v mnoha bankách v muslimských zemích.

Nevýhodou nejenom švédské banky JAK, ale i některých dalších etických bank podobného typu, je skutečnost, že většinou nemají klasické místní pobočky a je buď obtížné, nebo nemožné otevřít si u nich běžný účet, vyzvednout hotovost, poukázat platbu a podobně. Banka JAK uvažuje o zavedení platebních karet a některých dalších služeb pro své členy v blízké budoucnosti, tak aby alespoň někteří již nemuseli mít další účet u některé komerční banky.

Sen či skutečnost?

Odpověď na otázku položenou v záhlaví této kapitoly zní: ve Švédsku skutečnost, u nás zatím jen sen. Švédská banka JAK vznikla v roce 1965 a měla čas vyrůst v poměrně velký peněžní ústav dřív, než vešla v osmdesátých letech v platnost evropská směrnice, která pod hesly jako harmonizace podmínek, rovné hrací pole a ochrana spotřebitele podstatně ztížila vznik nekonvenčních bankovních institucí v Evropské unii. Jednou z překážek je požadavek velmi vysokého základního jmění, prakticky nedosažitelného

pro jakoukoliv začínající etickou finanční instituci. V zemích, jako jsou Španělsko či Německo (kolébka družstevních záložen včetně našich kempeliček), znamenala direktiva prakticky likvidaci alternativního bankovníctví. Velká Británie a Irsko získaly pro svá úvěrová družstva (*credit unions*) výjimku z evropského předpisu. Ještě další země své drobné záložny chrání s tím, že neslouží veřejnosti, ale pouze svým členům, a tudíž se na ně evropský předpis nevztahuje. To je případ Belgie či Dánska, kde přežívají malí „pohrobci“ původní slavné dánské banky JAK, která v roce 1973 fúzovala s komerční bankou Bikuben. U nás jsou přežívající slušné kempeličky, představující alespoň v některých případech skutečnou alternativu klasickému bankovnímu sektoru, právě dnes ve smrtelném nebezpečí, pokud parlament schválí novelu zákona č. 87/1995 o spořitelních a úvěrních družstvech ve znění navrženém vládou.²⁾ Domnívám se ale, že nelze dlouhodobě, či dokonce trvale podvázat snahu lidí o svépomoc, o ekonomickou demokracii a o ekonomiku, která – řečeno slovy ředitele švédské banky JAK Oscara Kjellberga – „je spravedlivá, bere v úvahu ekologické náklady a zisky a nevykořisťuje ani lidi, ani přírodu“.

2) Uvedený zákon (jednalo se o Zákon č. 280/2004) byl nakonec bohužel schválen. Podstatně zpřísnil podmínky fungování českých záložen, mj. zvýšil povinné základní jmění z dosavadních 500 000 Kč na 35 milionů Kč. Záložnám, které do šesti měsíců od jeho platnosti tuto podmínku nespĺnily, byla odebrána licence. (Pozn. N. J. 2008)